

Demonstratiivit ja kielen kehitys¹

MATTI LARJAVAARA

Nykysuomessa on kolme demonstratiivipronominia: *tämä*, *tu* ja *se* (+ *n*-alkuiset monikot). Ne ovat suomen demonstratiivisysteemin ydin. Kokonais-systeemiin kuuluu pronomien lisäksi semmoisia kolmikkoja kuin *täällä*, *tuolla*, *siellä* tai vaikkapa *näin*, *noin*, *niin*. Tällaiset kolmikot ovat semanttisesti jokseenkin samarakenteisia. Ovathan kaikki *tämä*-sanueen lekseemit laajassa mielessä lähiviitteisiä, *tu*-demonstratiivit puhujakeskisesti etäviitteisiä ja *se*-ryhmän sanat kuulijakeskisesti etäviitteisiä (ks. tarkemmin esitystäni 1985).

Virolaiset hahmottavat ja jäsentävät maailmaa jotakuinkin samalla tapaa kuin suomalaiset. Silti heidän demonstratiivisysteeminsä on aivan erilainen kuin meidän: pronomienkäytössä he eivät ota huomioon etäisyyseroja eivät-kä puhujan ja kuulijan näkökulmia vaan käyttävät yhtä ainoaa *see*-pronomina kaikkiin tarkoituksiin. *See*-pronominilla on siis hyvin laaja 'tämä, tuo, se'-merkitys. Viron lokaalisten demonstratiiviadverbien järjestelmässä jo on etäisyysoppositio mutta ei sen enempää: *siin* on 'tässä, täällä', *seal* 'siinä, siellä; tuossa, tuolla'. (Maailmassa ei liene kieltä, josta demonstratiivien etäisyysoppositio puuttuisi kokonaan. Oppositio voi ilmetä paitsi pronomien ja adverbien myös dem.interjektoiden käytössä; tällaisia ovat esim. ven. *vo* 'kas tässä, tuossa', *von* 'kas tuolla'. Eri kielten dem.systeemeistä ks. Maitinskaja 1969 ja Frei 1944.)

Jos yrittäisimme synkronisesti selittää, miksi virolaisilla on vain yksi *see* ja vain *siin* ja *seal*, vaikka suomalaisilla on kolmikko *tämä*, *tu*, *se* ja esimerkiksi kuuden ryhmä *tässä*, *täällä*, *tuossa*, *tuolla*, *siinä*, *siellä*, niin jäisimme varmasti vastausta paitsi. Mikään kielen logiikkaan tai puhujien maailmankuvaan liittyvä ei selitä tuota eroa. Tarvitsemme välttämättä historiallisen selityksen: meidän on selvitettävä, mitkä ulkoiset tai sisäiset syyt ovat muovanneet alkuaan samasta systeemistä kaksi tyystin erilaista, aivan erityyppistä järjestelmää. (Samaan tapaan voimme tietenkin yrittää ratkaista, miksi aivan eriläh-

¹ Artikkelin perustuu Helsingin yliopistossa 5. huhtikuuta 1986 pidettyyn väitöksen-alkajaisesitykseen.

töiset systeemit — esimerkiksi vepsän ja venäjän — ovat kehittyneet samanlaisiksi.) Ja kun vaikkapa juuri viron demonstratiivien erityiskehitys on selvitetty, voi olla vielä tarpeen suhteuttaa havainnot kielen kokonaismuutokseen: kuvastaako kehitys joitain yleisiä tendenssejä vai onko systeemin muuttuminen esimerkiksi vain satunnaisen äännekehityksen seurausta?

Väitöskirjassani (1986) en käsittele viroa vaan itämerensuomen itäisimpiä kielii: karjalaa, aunusta, lyydiä ja vepsää. Käytän niistä yhteisnimitystä koillisryhmä. Kuvaan yhtäältä koillisryhmän demonstratiivistoja synkronisesti ja selitän toisaalta diakronisesti, miksi ne ovat kehittyneet semmoisiksi kuin ovat. Historiallinen tarkastelu paljastaa melko monia mutta ei kovin monentyyppisiä muutoksen syitä.

Koillisryhmän kielet juontuvat muinaiskarjalasta ja muinaisvepsästä, kahdesta jo noin tuhat vuotta sitten Laatokan eri puolilla puhutusta kantamurteesta, jotka puolestaan kai olivat erisuhteisia myöhäiskantasuomen itäisimmän ja läntis-pohjoisen murteen yhdistelmiä (Terho Itkonen 1983: 209–226, 349–353).

Sekä muinaiskarjalassa että muinaisvepsässä lienee ollut sama kantademonstratiivien neljikko kuin kaikkialla muuallakin tuonaikaisessa itämerensuomessa: *tämä*, *taa*, *tuo* (silloin **tō*) ja *se*. Neljikon *taa* lienee peräisin balttikielistä, ja sen merkitys näyttää olleen koillisryhmän kantamurteissa — ei välttämättä muualla — suunnilleen sama kuin alkuperäisen *tuo*-demonstratiivin.² On ymmärrettävää, että samamerkityksisistä pronomineista toinen ajan mittaan syrjäyttää toisen tai sitten lekseemit muuttuvat erimerkityksisiksi (kuten *taan* ja *tuon* näyttää käyneen viron etelämurteissa: esimerkiksi setukaismurteen *tā* on merkitykseltään 'tuo' mutta *tū* puhtaasti 'se', ks. esim. Mägiste 1977: 36–41). Nykykielten perusteella voi otaksua, että muinaiskarjalassa — kuten suomen vanhoissa itämurteissakin — *tuo* oli *taa*-pronominiin verrattuna hallitseva pronomini. Sen sijaan muinaisvepsässä näyttääkin *taa* olleen dominoiva: muinaisvepsän jatkajissa eli vepsässä, lyydissä ja aunuksessa *taa* on joko yksinomainen tai *tuota* olennaisesti tärkeämpi taikka sitten kumpikin on jäänyt käytöstä. *Tämä* ja *se* olivat muinaisvepsässä ja muinaiskarjalassa nyky-suomesta tuttua tyyppiä.

Nykyisessä vepsässä vain *se* on jäljellä muinaisvepsän neljästä demonstratiivista. *Tuo*, *taa* ja viimeksi *tämä* ovat hävinneet. Systeemiä täydentämään on kehittynyt uusi pronomini *ne**tse*, (ainesosiltaan *näd* 'kas, katso' (< *näged* 'näet, katsot') + *se*). Sen merkitys on koko skaalan leveydeltä 'tämä, tuo, se'.

² Nykyliettuassa *tās*, *tā* ja -latviassa *tas*, *tā* on 'tuo, se', määräasemissa myös 'hän' ja 'tämä'. — Ims. *taa*:lla ei ole varmoja vastineita muissa ural. kielissä (ks. Larjavaara 1986: 69–75, vrt. SKES s.v. *taa* ja *naa*).

Vanha etäisyysoppositio ilmenee vielä esimerkiksi adverbiparissa *tägä* 'täällä', *sigä* 'siellä'. Omituisia uusia demonstratiiveja ovat partikkelit *nakus* 'kas tässä, tuossa' ja *nakka* 'kas tuossa, tuolla'. Uusi käytänne on myös mitä erilaisimmissa lauseasemissa esiintyvä *se*-liitepartikkeli.

Vepsän demonstratiivisysteemi on yksityiskohdissaan ja kokonaisuutena hämmästyttävän samarakenteinen kuin venäjän. Esimerkiksi *ne_tse* on merkitykseltään, syntaktiselta distribuutioltaan ja morfologiselta koostumukseltaan kuin kopio venäjän keskeisestä *étot*-pronominista. *Se*-pronominilla puolestaan on samat tehtävät kuin venäjän *tot*-vastineella sen lisäksi, että *se* on *ne_tse*-pronominin kantaosana kuten *tot* tahollaan *étot*-sanan perustana. *Se*-liitepartikkeli on kuin venäjän (murteiden) *to* (*ta, tu* ym.) -enklitti. Arvoitukselliset *nakus* ja *nakka* taas selittyvät venäjän murteiden *vona gde* ja *vonaka*-ilmausten lyhentyneiksi käänös- tai kokolainoiksi (vrt. SRNG s.v. *vona, vonaka*). Kaiken kaikkiaan vepsän systeemi ilmentää syvää venäjänmukaisuutta. Sen mullistumisen syynä voidaankin pitää pitkällistä ja vahvaa vieraan kielen vaikutusta: vepsän demonstratiivisysteemi on kokenut muutaman viimeksi kuluneen vuosisadan aikana samat suuret muutokset kuin venäjän järjestelmä.³ Samaa tarkkaa venäjänmallisuutta voi havaita vepsässä melkein millä tahansa kielen tasolla: kielillä on yhteinen vuosituhantinen taival takanaan, ja tuo matka on taitettu isomman kielen suuntaan ja tahtiin.

Lyydin kieli on säilyttänyt muinaisvepsän hallitsevan *tämä, taa, se*-kolmikön; alkuaankin sekundaari *tuo* on jäänyt käytöstä. Osassa lyydiä venäjän myöhäinen, vepsään verrattuna paljon pinnallisempi vaikutus on heikentänyt *taa*-pronominin asemaa ja muovannut *tämä* ja *se*-pronomineja vähän *étot, tot*-parin suuntaan: *tämä* on esimerkiksi saanut 'tuo, se'-tehtäviä. (Saman ilmiön voi havaita myös pisimmälle venäläistyneissä karjalan ja aunuksen murteissa ja vain idiolekteissakin.)

Lyydissä on myös *ne_tse*. Sanan alueellinen levikki viittaa myöhäiseen lainautumiseen: etelälyydissä ja osassa pohjoislyydiä ei pronominia vielä ole taikka *se* on hyvin harvinainen. Ajatus lyydin *ne_tse*-pronominin lainuudesta onkin toisaalta itsestään selvä, jos uskotaan, että sana on kehittynyt venäjän *étot*-pronominin mallin mukaan. Moinen kehitys on ollut mahdollinen vain vepsässä; ja koska *étot* on venäjässä myöhäisehkö uudennos, *ne_tse* ei voi olla lyydin ja vepsän yhteistä muinaisvepsäläistä perintöä. — Lyydin *ne_tse* on merkitykseltään vain 'tuo, se'; *tämä*-sanan asemaa *se* ei ole horjuttanut.

Aunuksen kielen demonstratiivisysteemi on samaa tyyppiä kuin lyydin mutta on astetta rikkaampi. Järjestelmään kuuluu *tämä, taa, se*-kolmikön

³ Demonstratiivisesta *é* 'kas, katsos' -interjektioista ja *tot* 'se, tuo' -pronominista muodostunut *étot*-uudennos yleistyi venäjässä 1500–1600-luvulla, syrjäytti vähitellen vanhan *sej* 'tämä' -sanan ja kavensi myös *tot*-pronominin käyttöalaa (ks. esim. Kiparsky 1967: 158).

lisäksi vielä sekundaari *tu*. Aunuksen *tu*-demonstratiivia on pidettävä ainakin osittain alkuperäisenä eikä vain karjalasta saatuna, koska siitä on ilmeisen vanha *toi*-muoto (on myös *tai = taa*); lähimmät aunuksen ulkopuoliset *toi*-esiintymät ovat kaukana suomen länsimurteissa.

Aunuksessakin on *ne_tse*. Se on kuten lyydin pronomini merkitykseltään 'tuo, se'. Sanaa voi pitää yhtä hyvin suorana vepsän lainana kuin lyydin kautta välittyneenä: joutuivathan aunukselaiset 1700-luvulla – pian venäjän *étot*-sanan ja sen vepsäläisvastineen yleistymisen jälkeen – melko pitkällisiin ja kiinteisiin kosketuksiin vepsäläisten kanssa, kun Petroskoin seuduille koottiin laajalta alueelta työvoimaa erilaisiin rakennus- ja teollisuushankkeisiin. – *Ne_tse*-pronominin malliin on aunuksessa muodosteltu sarja *netän, netai, netoi* -tyypisiä leksemejä, jotka eivät eroa merkitykseltään *tämä, taa, tuo* -kantademonstratiiveista.

Vienankarjalassa ja osassa eteläkarjalaa demonstratiivisysteemi on yhä lähes muinaiskarjalaisella kannalla: on suomen tyyppinen *tämä, tuo, se* -kolmikko, jota täydentää harvinaisehko *taa*. *Ne_tse*-sanasta ei ole tietoaakaan, kuten ei muuallakaan karjalassa. Tämäntyyppisen karjalan demonstratiiveissa ei ole mitään ongelmallista; venäläisyyksiäkin on hyvin vähän.

Sitä vastoin muussa karjalassa, tarkemmin sanoen Sisä-Venäjän karjalaismurteissa ja niihin lähimmin liittyvässä osassa eteläkarjalaa, on yhtä ja toista kummasteltavaa. Niin kuin aiempi tutkimus on osoittanut, nämä murteet ovat pitkälle karjalaistunutta aunusta; koska aunus puolestaan on karjalaistunutta (muinais)vepsää, voi puheena olevia murteita pitää viime kädessä vepsäläis-pohjaisina: vepsänsubstraattisina (Terho Itkonen 1971 passim). Niinpä ei olekaan ihmeellistä, että täällä *taa*-pronominin asema on vankka, vähintään *tuon* veroinen. Mutta aika lailla ihmeellistä on se, että *taa* ja *tuo* ovat täällä sulautuneet sekakoosteiseksi paradigmaksi: yksikössä on pelkkää *taa*-pronominia, monikon nominatiivikin on vielä *naa* (äänteellisesti *noa* tai *nua*), mutta monikon obliikvisijat ovat *tuon* muotoja eli *noi*-vartaloisia (hyvä näyte tämmöisestä taivutuksesta esim. Palmeos 1962: 48–49). On siis oikeastaan kehittynyt uusi *taa – tuo* -pronomini. Tämän pronominin esiintyminen eri tahoilla osoittaa, että uudennos oli ilmoilla jo 1500-luvulla ennen karjalaisten hajaantumista.

Toinen tytär- ja eteläkarjalan demonstratiivierikoisuus on *seže*-sanue. *Seže* (< *se*-interjektio + *se*-pronomini) itse on 'tuo, se' -merkityksinen pronomini, mutta historiallisesti primaari sanueen lekseemi lienee *señin* (< *se* + *nin*) 'noin, niin'. Tämä nimittäin on sanueen taajakäyttöisin jäsen ja on toisaalta osoitettavissa kehitykseltään motivoituneeksi – päinvastoin kuin *seže*, jonka spontaani syntyi *taa* ja *tuo* -pronomineja vilisevään kantaeteläkarjalaan olisi ollut aikamoinen ihme. *Seže* lieneekin vain eräänlainen takaperojohdos *señin*-adverbista. Tämä *señin* syntyi siksi, että vaikka yhteen sulautuvilla karjalaisilla ja aunukselaisilla oli yhteiset *tämä, taa, tuo* ja *se* -pronominit, heillä ei ollut muita

yhteisiä demonstratiivisia tavan adverbeja kuin *nīn*. Aunuksessa oli sen lisänä *muga* 'niin, näin, noin' ja kaiketi myös *nīn*-sanana johdos *ninga* 'noin, näin, niin' (deiktisempi kuin *muga*); karjalassa oli aunuksesta puuttuvat *nāin* ja *noin*, kenties vielä *taa*-pronominin johdos *nain*. Ymmärtää hyvin, että moisessa kirjavuudessa yhteisen *nīn*-sanana asema korostui ja että juuri siitä muodostettiin systeemin vaatima vahvasti deiktinen eli 'noin'-tyyppinen adverbi: eteen liitettiin huomion kiinnittämiseen käytetty vanha interjektio *se* tai *he* (vieläkin joskus *heñin* ja *heže*).

Luettelemillani koillisryhmän demonstratiivisysteemien muutoksilla on yksi selvä yhteinen piirre: ne eivät ole sisäsyntyisiä, siis kielen omista sisäisistä syistä johtuvia tai täysin spontaaneja. Ne päinvastoin ovat täysin ulkosyntyisiä, reaktiivisia: joko aivan vieraan kielen aiheuttamia taikka sukukielen ja murteiden sekoittumisesta tai lainakontakteista juontuvia. Tähän eksogeenisuuteen liittyy muutosten läpikuultavuus: syyt, seuraukset ja kehityksen lähtökohdat ovat vaivatta nähtävissä ja osoitettavissa. Niinpä jos yrittäisi suhteuttaa koilliskieliä toisiinsa vain sen tiedon perusteella, jota saa niiden demonstratiivisysteemien rakenteesta, kuva ryhmän historiasta kai muotoutuisi kuin itsestään todellisuutta vastaavaksi eli muuhun varmaan tietoon sopeutuvaksi.

Vertailin edellä suomen ja viron demonstratiivisysteemejä ja totesin niiden syvän erilaisuuden. Ero johtuu selvästikin siitä, että viro on ripeästi kehittynyt omaan suuntaansa päinvastoin kuin suomi.⁴ Viro ja vepsä muistuttavat sikäli toisiaan, että kummankin systeemi on perin pohjin uudentunut, mutta muutosten syyt lienevät toisessa vallan erilaiset kuin toisessa: virossa kehitys ei näytä olleen ulkosyntyistä kuten vepsässä vaan täysin riippumatonta, sisäsyntyistä.

Pohjoisviron demonstratiivisysteemin mullistuminen lienee saanut alkunsa eräänlaisesta äänteellisestä sattumasta: murteen alkuperäisen 'tämä'-merkityksisen pronominin *tema* (= suomen *tämä*) rinnalle kehittyi lyhentymämuoto *ta-* (< **tea* < *tema*), ja se sitten yleistyessään sekaantui alkuperäiseen *taa*-pronominiin, jolla oli murteessa paitsi 'tuo' myös balttilaiselta originaalilta periytynyt 'se, hän' -merkitys. Alkuperäisten *taa* ja *tema*-pronominien sekautumisesta on jäljellä selviä merkkejä, esim. partitiivi (murt.) *taad* = *teda* 'sitä, häntä' (Ojansuu 1922: 78). *Tema* ja *taa*-pronominien yhtyminen aiheutti sen,

⁴ Suomi rinnastuu niihin koillisryhmän murteisiin, joissa systeemi on säilynyt vanhoillaan. Kaikkialla suomessa on vallalla alkuperäinen *tämä*, *tuo*, *se* -kolmikko. Itämurteissa säilyi pitkään – saattaa elää vieläkin – karjalaistyyppinen eli 'tuo'-merkityksinen *taa* (yleensä *toa* tai *tua*, mon. *noa* tai *nua*). Länsimurteiden *taa* ~ *tai* (mon. *naa* ~ *nai*) katosi jo varhemmin mutta ehti vanhaan kirjasuomeen. Sen merkitys oli selvästi itämurteista poikkeavaa, viron mieleen tuova 'hän, se, tuo, tämä' (tarkemmin esityksessäni 1986: 211–213).

että pronominiinien deiktiset 'tämä' ja 'tuo, se' -merkitykset törmäsivät yhteen ja pronominiinien demonstratiivinen käyttö vaikeutui; hyödynnettäväksi jäi vain anaforisluonteinen 'se, hän' -funktio. Demonstratiivien merkityskentän valtasi ainoa jäljelle jäänyt pronomini eli *see*, jonka merkitys siis laajeni nykyisenlaiseksi. *Too* oli jo varhemmin syrjäytynyt pohjoismurteen keskeisestä demonstratiivistosta.

Pohjoisen muutokset heijastuivat sitten eteläviroon, jonka demonstratiivisysteemi oli säilynyt – ja säilyi edelleen – neljäsenisenä. Ensin kai *tema*-pronominiin vastine (nykyisin mm. *timä* ~ *tiä* ~ *tä*, Laanest 1982: 193) vakiintui 'se, hän' -merkityksiseksi 3. persoonan pronominiksi. Sen alkuperäisen 'tämä' -funktion sai pohjoismurteen malliin *see*:n vastine (nyk. mm. *sed*, Laanest mts. 199). *Too* (nyk. mm. *tü*, Laanest mp.) puolestaan peri *see*-pronominilta demonstratiiviset 'se'-tehtävät, siis ne, jotka eivät kuulu syntaktisesti itsenäiselle ja ei-determinatiiviselle 'se, hän' -persoonapronominille (eli *tema*-pronominiin vastineelle). Neljäs pronomini *taa* (nyk. *tâ*) – joka ei voinut täällä sekaantua äänteellisesti mihinkään toiseen – säilyi systeemin 'tuo'-demonstratiivina. Tällainen systeemin uudelleen strukturoituminen näyttäisi vain käsittelemättömältä sarjalta demonstratiivien merkityksenmuutoksia ja paikanvaihdoksia, ellei itsenäisesti kehittyneen pohjoisviron vaikutusta ymmärrettäisi muutosten syyksi. (Kuvattuun tapaan uudentunut eteläviron perussysteemi on kai säilynyt parhaiten arkaaisissa setukaismurteissa; näytteitä niistä Mägiste 1977).

Pohjoisviron vahva innovaatiokeskus säteili vaikutustaan myös liiviin ja vatjaan. – Liivin systeemi on hyvin samanlainen kuin pohjoisviron: *se* ~ *sie* ~ *sië* on 'tämä, tuo, se' kuten viron *see*, *too*-pronominiin vastinetta ei ole ja 3. persoonan pronominiin on *tämä* ~ *temä* ~ *ta* ~ *tä* (Laanest mts. 193, 199, Kettunen 1938 s.v. *se* ja *ta*). Viro alkoi vaikuttaa liivin demonstratiiveihin kai jo sängen varhain, koska muuten melko latvialaistuneen liivin demonstratiivistossa ei ole merkkiäkään vieraasta mallista (vrt. vepsään ja venäjään; latvian demonstratiivisysteemi on tavallista binaaria tyyppiä: *šis* 'tämä, *tas* 'tuo, se'). – Vatjan järjestelmä on niin ikään pohjoisvirolaista tyyppiä, mutta yksi erikoispiirre siinä on: viron *see*-pronominiin tehtävät jakaa vatjassa *ka(s)se* 'tämä, tuo, se' ja *se* 'se, tuo'. *Kase* (< *ka(s)* + *se*) tuo mieleen vepsän *netse*:n ja venäjän *ëtot*-sanan mutta ei liene niihin yhdistettävissä. *Kase* on kaiketi syntynyt siinä vaiheessa, kun pohjoisviron malli alkoi pakottaa vatjan *tämä*-sanaa 'se, hän' -muottiin ja *se*-sanaa uusiin 'tämä, tuo' -tehtäviin: deiktinen interjektiolisä *ka(s)* helpotti *se*-pronominiin käyttöalan laajentamista. (Yhdistelmä 'katsos'-interjektio + etäviitteinen pronomini on tuttu romaanisistakin kielistä, ks. Maitinskaja 1969: 111; huom. myös karjalan *seže*.)

Sisäiset kontaktit ovat vaikuttaneet itämerensuomen eteläryhmän demonstratiivihistoriaan vähintään yhtä paljon kuin koillisryhmän kehitykseen:

ei ole eteläryhmän kolkkaa, johon rajut systeeminmuutokset eivät olisi tunkeutuneet. Mutta sikäli ryhmät ovat aivan erilaiset, että eteläryhmän demonstratiivisuhteet eivät kuvasta edes likimain ryhmän yleisiä suhteita (liivi esimerkiksi on demonstratiiveiltaan lähempänä pohjoisviroa kuin eteläviro) eivätkä ryhmän kielten yleisiä kehitystendenssejä (muutosten alkusyynä on pelkkä äänteellinen sattuma; liivin latvialais- ja vatjan venäläisvaikutuksesta ei näy demonstratiiveissa merkkiäkään, vrt. vepsään).

Edellä oli ensin puheena koillisryhmän demonstratiivihistoria, ja sitten esitin vertauskohdaksi joitain vasta alustavia huomioita ja oletuksia eteläryhmän kehityksestä. Kävi ilmi, että ryhmien sisäisiä lainautumisia ja sekoittumisia lukuun ottamatta muutoksen syyt ovat olleet koillisessa vallan toiset kuin etelässä ja että vain koillisryhmän kehitys on yleisessä mielessä edustavaa.

Demonstratiivit eivät siis ole mikään oikotie kielten historian salaisuuksiin. Yllättäviä ja laajojakin näköaloja ne kyllä voivat avata, ja jos niiden kehitystä vertaillaan oikein metodein vaikkapa muiden keskeisten sanasysteemien historiaan, saadaan jo vankkaa aineistoa kielten alkuperä- ja kehitysopillisiin synteeseihin. Mutta demonstratiivien tutkijan intoa eivät tietenkään kiidä vain historian näkymät vaan yhtä lailla itse demonstratiivit. Nehän ovat mitä merkillisin yhdistelmä kielen jyrkevintä menneisyyttä ja herkintä nykyisyyttä.

LÄHTEET

- FREI, HENRI 1944: Systèmes de déictiques. — Acta linguistica IV s. 111–129. Copenhagen.
- ITKONEN, TERHO 1971: Aunuksen äänneopin erikoispiirteet ja aunukselaismurteiden synty. — Vir. 75 s. 153–185.
- 1983: Välikatsaus suomen kielen juuriin. — Vir. 87 s. 190–229, 349–386.
- KETTUNEN, LAURI 1938: Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung. Lexica Societatis Fenno-Ugricae 5. Helsinki.
- KIPARSKY, VALENTIN 1967: Russische historische Grammatik II. Heidelberg.
- LAANEST, ARVO 1982: Einführung in die ostseefinnischen Sprachen. Hamburg.
- LARJAVAARA, MATTI 1985: Suomen demonstratiivisysteemin rakenne. — Sananjalka 27 s. 15–31.
- 1986: Itämerensuomen demonstratiivit I: karjala, aunus, lyydi ja vepsä. SUST 433. Mikkeli.
- MAITINSKAJA, K. E. 1969: Mestoimenija v jazykah raznyh sistem. Moskva.
- MÄGISTE, JULIUS 1977: Setukaistekstejä. SUST 159. Vammala.
- OJANSUU, HEIKKI 1922: Itämerensuomalaisen kielten pronominioppia. Turun Suomalaisen Yliopiston julkaisuja B I 3. Helsinki.
- PALMEOS, P. 1962: Karjala Valdai murrak. Emakeele Seltsi toimetised 5. Tallinn.
- SKES = Suomen kielen etymologinen sanakirja.
- SRNG = Slovať russkih narodnyh govorov (A–N). Moskva 1965–1985.

The development of the Finnic demonstrative system

MATTI LARJAVAARA

Late Proto-Finnic had four demonstrative pronouns: *tämä* 'this', *tuo* (from **tō* 'that' (strongly deictic), *taa* 'that' (like *tuo*), *se* 'that (near you), it'. The pronoun *taa* was borrowed from the Baltic languages (cf. Modern Lithuanian *tàs, tà* 'that'); in some of the dialects of late Proto-Finnic this pronoun had assumed a status even more important than that of *tuo*, in other dialects *tuo* was the primary demonstrative.

The Finnish demonstrative system is in other respects the same as that of late Proto-Finnic, but *taa* has been lost. Old Literary Finnish still used *taa*; and *taa* survived in the eastern dialects of Finnish until relatively recently.

Vepsian, Ludic, and Olonetsian have developed from Old Vepsian. In Old Vepsian *taa* was primary with respect to *tuo*; in all the languages which have developed from Old Vepsian *taa* was dominant, exclusive, or, alternatively, both *taa* and *tuo* have been completely replaced by other demonstratives.

Of the old demonstrative pronouns, the only one to survive in modern Vepsian is *se*. The three pronouns *taa*, *tuo*, and *tämä* have been lost. A new pronoun, *netse* (< *näd* 'look' + *se*) 'this, that' has developed alongside of the pronoun *se*. The Vepsian pronoun *netse* is semantically, syntactically, and morphologically like the Russian pronoun *эмом* 'this, that' (< *э* 'look!' + *мом* 'that'). The pronoun *se* is, correspondingly, like the Russian pronoun *мом*; there are many calques on *мо(м)* > *se*. The Vepsian demonstrative system has, presumably, adapted itself to that of Russian over the centuries and the Vepsian demonstrative *netse* may thus be regarded as a calque of *эмом*. Russian has exerted a strong influence on the overall structure of Vepsian.

The triad *tämä*, *taa*, and *se* which characterized Old Vepsian survives in Ludic. Additionally, Ludic also features an innovation on Vepsian *netse*. In Ludic *netse* only has the meaning 'that'.

The Olonetsian system agrees with that of Vepsian in all respects except that

Olonetsian has the additional pronoun *tuo*. Compared with *taa*, however, its status is weak (as was the case in Old Vepsian). In Olonetsian *netse* has the meaning 'that'. This is a late loan from Vepsian (or Ludic).

The demonstrative system of Old Karelian survives with no changes in northern Karelian: the system consists of *tämä*, *tuo*, *se*, and secondary *taa*. In southern Karelian and the Karelian dialects of the interior of Russia which are close to them *taa* is not secondary. In those dialects the pronouns *taa* and *tuo* have merged, yielding a suppletive paradigm: the singular form is *taa*, the nominative plural remains *naa*, then there are forms based on a stem *noi-*. The strong position of *taa* in these dialects is a consequence of the fact that they have their roots in Olonetsian.

In the northern group of Finnic discussed up until now the demonstrative systems have either been retained relatively intact (Finnish, some Karelian dialects), developed new features as a consequence of dialect mixture (southern Karelian and so-called offshoot Karelian), been retained, but borrowed from within the group (Olonetsian and Ludic *netse* from Vepsian), or, alternatively, radically changed due to influence from a foreign language (Vepsian).

In the southern group of the Finnic languages, i.e. Estonian, Votic, and Livonian, the demonstrative system has changed at least as much as it has in Vepsian. But the reason for this change is not foreign influence, but rather the merging of two pronouns which took place early in northern Estonian.

The pronoun *too* (= Finnish *tuo*) was the first element to be lost in the early northern Estonian quadripartite system (cf. e.g. Ludic). The remaining demonstratives were *tema* (= Finnish *tämä*), *taa* 'that'; it, he, she', and *see* (= Finnish *se*). The fact that northern Estonian *taa* originally also had the meaning 'he, she, it' is indirectly

demonstrated by the *taa* ~ *tai* in Old Literary Finnish, which often means 'it, he, she'.

The system began its radical change with the appearance beside *tema* of an abbreviated form *tā* (< **tea* < *tema*). In this case the pronoun *tema* ~ *tā* was confused with the old pronoun *taa*. The use of a combined *tema* ~ *taa* as a demonstrative was rendered difficult, and the meaning 'he, she, it' was emphasized: the word developed into a third person pronoun similar to that found in the contemporary language. The sole demonstrative, *see*, correspondingly developed its modern, broad meaning of 'this, that'.

The early northern Estonian system was passed on to or borrowed by Livonian and Votic. The only demonstrative pronoun in Livonian is *se* ~ *sie* ~ *sie* 'this, that'; *tāmā*, *tā* is 'it, he, she'. In Votic *tāmā* is also 'it, he, she' in

the same manner, but it has two pronouns as equivalents to the Estonian *see* : *se* 'that, it', *kase* (< *ka(s)* 'look!' + *se*) 'this, that, it'.

The development in southern Estonian clearly differs from that of the other southern Finnic languages. In southern Estonian, too, the cognate of *see* (*seò*, etc.) developed the meaning 'this', while the cognate of *tema* (*timä* ~ *tä*, etc.) assumed the function 'he, she, it'. But the pronoun *taa* (*tā*) which was well retained in the dialect did not become confused with the pronoun *timä* ~ *tä*; for which reason it retained its (strongly deictic) pronominal meaning 'that'. The demonstrative *too* (*tü*) was also well retained in the dialect; it acquired the (weakly deictic) functions of 'that' which had been released by the change in the status of *see*, as well as some of the function of 'it' (the others were acquired by *timä* ~ *tä*).